

SEJM
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Warszawa, dnia 26 czerwca 2009 r.

Sygn. akt SK 9/09

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY KAN C E L A R I A	
wpl. dnia	2 6. 06. 2009
L.dz.	L.zał.

Trybunał Konstytucyjny

Na podstawie art. 34 ust. 1 w związku z art. 27 pkt 2 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm.), w imieniu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przedkładam wyjaśnienia w sprawie skargi konstytucyjnej z dnia 16 stycznia 2008 r. (sygn. akt SK 9/09), jednocześnie wnosząc o **umorzenie** postępowania:

- 1) na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym w zakresie dotyczącym badania zgodności art. 394 § 1 pkt 9 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.) z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji ze względu na niedopuszczalność orzekania,
- 2) na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 3 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym w zakresie dotyczącym badania zgodności art. 394¹ § 1 i § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, w brzmieniu obowiązującym do dnia 21 maja 2009 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.; ost. zm. Dz. U. z 2009 r. Nr 67, poz. 571) z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji ze względu na utratę mocy obowiązującej przepisu.

W wypadku nieuwzględnienia wniosku o umorzenie postępowania wnoszę o stwierdzenie, że art. 394¹ § 1 i § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, w brzmieniu obowiązującym do dnia 21 maja 2009 r. w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, **jest niezgodny** z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

W pozostałym zakresie podtrzymuję wniosek o **umorzenie** postępowania ze względu na niedopuszczalność orzekania.

Uzasadnienie

I. Analiza formalnoprawna

1. Przepis stanowiący podstawę ostatecznego orzeczenia o prawach lub wolnościach skarżącego

W pierwszej kolejności należy zbadać granice zaskarżenia w przedmiotowej sprawie. Przedmiotem badania zgodności z Konstytucją skarżący uczynił art. 394 § 1 pkt 9 oraz art. 394¹ § 1 i § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, w brzmieniu obowiązującym do dnia 21 maja 2009 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.; ost. zm. Dz. U. z 2009 r. Nr 67, poz. 571; dalej k.p.c. lub kodeks postępowania cywilnego). Zdaniem skarżącego art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c., rozumiany w ten sposób, że postanowienie w przedmiocie kosztów postępowania wydane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji nie podlega zaskarżeniu, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

Odnosnie do zarzutu niezgodności art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c. z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji należy stwierdzić, że kwestionowany przepis nie może być przedmiotem zaskarżenia, ponieważ nie stanowił podstawy ostatecznego orzeczenia wydanego przez sąd. W sprawie skarżącego Sąd Apelacyjny w W , postanowieniem z 18 października 2007 r. (sygn. akt), odrzucił zażalenie skarżącego na postanowienie o kosztach postępowania zawarte w wyroku tego sądu z 28 września 2007 r. Jak słusznie wskazuje skarżący postanowienie z 18 października 2007 r. odrzucające zażalenie, stanowi ostateczne orzeczenie w jego sprawie.

Zażalenie jest środkiem odwoławczym przysługującym co do zasady, podobnie jak apelacja, na orzeczenia zapadłe w pierwszej instancji. W postępowaniu cywilnym obowiązuje reguła, że zażalenie jest dopuszczalne wyłącznie w tych wypadkach, w których kodeks postępowania cywilnego wyraźnie je przewiduje. Artykuł 394 k.p.c. wymienia wypadki dopuszczalności zażalenia w procesie. Zgodnie z art. 394 § 1 k.p.c. zażaleniem zaskarżalne są postanowienia sądu pierwszej instancji kończące postępowanie w sprawie oraz postanowienia sądu pierwszej instancji i zarządzenia przewodniczącego wyliczone w tym przepisie. Punkt 9 tego

przepisu stanowi, że zażalenie przysługuje na postanowienia sądu pierwszej instancji i zarządzenia przewodniczącego, których przedmiotem jest zwrot kosztów, określenie zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, wymiar opłaty lub zaliczki, obciążenie kosztami sądowymi, jeżeli strona nie składa środka zaskarżenia co do istoty sprawy, koszty przyznane w nakazie zapłaty oraz wynagrodzenie biegłego. Przepis ten dotyczy zatem zarówno kosztów procesu (zwrotu kosztów, określenia zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu i kosztów przyznanych w nakazie zapłaty), jak i kosztów sądowych (wymiaru opłaty, zwrotu opłaty lub zaliczki, obciążenia kosztami sądowymi i wynagrodzenia biegłego). Przepis ten stanowi podstawę zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

Zasadniczo zażalenie nie przysługuje na orzeczenia sądów II instancji, niezależnie od tego, czy chodzi o orzeczenie, które stanowi środek odwoławczy od orzeczenia sądu niższego, czy o orzeczenie sądu odwoławczego dotyczące kwestii, która nie była przedmiotem rozpoznania sądu I instancji. Postanowienia sądu drugiej instancji o charakterze procesowym podlegają zaskarżeniu do Sądu Najwyższego skargą kasacyjną lub zażaleniem wyłącznie w sytuacjach wyraźnie określonych w przepisach. Taki wyjątek (obok art. 398¹ § 1 k.p.c. – dotyczącego skargi kasacyjnej) stanowi właśnie art. 394¹ k.p.c., na podstawie którego wprowadzono katalog postanowień sądu drugiej instancji zaskarżalnych zażaleniem do Sądu Najwyższego (T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. T. Ereciński, t. II, Warszawa 2006, komentarz do art. 394, s. 170).

W sprawie skarżącego wydane postanowienie nie jest postanowieniem sądu pierwszej instancji, w związku z czym art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c. nie miał zastosowania. Skarżący błędnie interpretuje, że wskazany przepis art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c. może być rozumiany w ten sposób, iż postanowienie w przedmiocie kosztów postępowania wydane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji nie podlega zaskarżeniu na mocy tego właśnie przepisu. Orzecznictwo Sądu Najwyższego konsekwentnie wskazuje, że sąd jest sądem pierwszej lub drugiej instancji nie w zależności od tego, czy kwestie rozpoznaje po raz pierwszy czy drugi, bowiem decyduje o tym rozpoznanie sprawy, a nie kwestii pobocznej. Sąd rozpoznający apelację jest zawsze sądem odwoławczym, a orzeczenia wydane w postępowaniu apelacyjnym, także dotyczące kwestii niebędących przedmiotem rozstrzygnięcia przez sąd pierwszej instancji, są zawsze orzeczeniami sądu drugiej instancji. Oznacza to, że sąd rozpoznający apelację działa zawsze jako sąd drugiej instancji co do wszystkich

rozstrzyganych kwestii, w tym także kosztów postępowania za tę instancję (postanowienia SN z: 26 lutego 1998 r., sygn. akt III CZ 24/98; 22 lipca 1999 r., sygn. akt I PKN 312/99; 12 października 2007 r., sygn. akt IV CZ 28/07; 4 stycznia 2007 r., sygn. akt V CZ 111/06). Potwierdzenie tej tezy znalazło się także w postanowieniu z dnia 27 stycznia 2006 r., (sygn. akt III CZ 107/05), w którym Sąd Najwyższy zaakcentował że: „Sąd Apelacyjny jest zawsze sądem drugiej instancji (...) Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji uregulowana została w art. 394¹ k.p.c. Ten zatem przepis, a nie wskazany w zażaleniu art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c., powinien stanowić punkt wyjścia przy ocenie, czy postanowienie sądu apelacyjnego odrzucające zażalenie na postanowienie tego sądu odrzucające zażalenie na postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności podlega zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego. Wobec tego, że postanowienie takie nie jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie, złożone na to postanowienie zażalenie należało, jako niedopuszczalne, odrzucić (art. 373 w zw. z art. 398²¹ i art. 394¹ § 3 k.p.c.)”.

W związku z powyższym należy uznać, że zażalenie skarżącego na postanowienie sądu apelacyjnego, jako sądu drugiej instancji, podlegało odrzuceniu na podstawie art. 394¹ k.p.c., natomiast art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c. nie miał w ogóle zastosowania.

Według art. 79 ust. 1 Konstytucji skargę konstytucyjną można wnieść wobec aktu normatywnego, na mocy którego orzeczono ostatecznie o określonych w Konstytucji prawach i wolnościach skarżącego. Unormowanie to należy rozumieć w ten sposób, że skarga konstytucyjna może być skierowana wyłącznie przeciwko przepisowi aktu normatywnego, który stanowił podstawę ostatecznego rozstrzygnięcia konkretnej sprawy, a nie przeciwko przepisom posłankowo czy incydentalnie przywołanym w rozstrzygnięciu. W niniejszej sprawie art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c. nie był podstawą ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie skarżącego, tj. postanowienia Sądu Apelacyjnego w W , nie został więc spełniony jeden z wymogów dopuszczalności skargi konstytucyjnej.

W związku z powyższym, postępowanie we wskazanym wyżej zakresie – dotyczącym badania zgodności art. 394 § 1 pkt 9 k.p.c. z art. 78 w zw. z art. 176 ust. 1 Konstytucji – podlega **umorzeniu** na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm; dalej ustawa o TK), ze względu na niedopuszczalność orzekania.

2. Utrata mocy obowiązującej przepisu

Przedmiotem skargi konstytucyjnej jest art. 394¹ § 1 i 2 kodeksu postępowania cywilnego. Okolicznością wymagającą rozważenia jest kwestia zmian normatywnych, jakie nastąpiły już po wniesieniu skargi konstytucyjnej do Trybunału Konstytucyjnego. W dniu 22 maja 2009 r. weszła w życie ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 69, poz. 592; dalej ustawa nowelizująca), która nadała art. 394¹ § 1 k.p.c. następujące brzmienie: „Zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje na postanowienie sądu drugiej instancji: 1) odrzucające skargę kasacyjną oraz skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia; 2) co do kosztów procesu, które nie były przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji”.

Ustawa ta stanowi wykonanie obowiązku dostosowania systemu prawa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 marca 2007 r. (sygn. akt SK 3/05). Przedmiotem orzekania był art. 393¹⁸ § 2 k.p.c., w brzmieniu obowiązującym do czasu jego uchylecia przez art. 1 pkt 11 ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98), w zasadzie tożsamy z obecnie obowiązującym art. 394¹ § 1 k.p.c. Trybunał rozstrzygnął, że art. 393¹⁸ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z Konstytucją. Zgodnie z uzasadnieniem projektu ustawy: „Mając na uwadze konieczność wykonania wyroku art. 394¹ § 1 można nadać brzmienie sprowadzające się do oznaczenia pewnego fragmentu dotychczasowej treści jako pkt 1 oraz dodania pkt 2. Drugi punkt stanowiłby wykonanie wyroku. Brzmienie pkt 2, choć nie jest dosłownym powtórzeniem sentencji wyroku, ogranicza się do oddania istoty tego wyroku. Chodzi o to, by umożliwić zaskarżenie postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Na postanowienie służy, zgodnie projektem, zażalenie do Sądu Najwyższego” (druk sejmowy nr 1228/VI kad. Sejmu).

Wejście w życie ustawy z dnia 19 marca 2009 r. *de facto* skonsumowało – w sensie materialnoprawnym – zarzut niekonstytucyjności postawiony w niniejszej

skardze konstytucyjnej. Zmiana ustawy w całości uwzględniła zarzuty skierowane przez skarżącego wobec art. 394¹ k.p.c., który istoty sprzeczności tego przepisu z Konstytucją upatrywał w pozbawieniu możliwości wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie kosztów procesu, które nie były przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji. W wyniku dokonanej nowelizacji takie prawo zostało zagwarantowane *expressis verbis* w art. 394¹ § 1 k.p.c.

Z punktu widzenia niniejszej skargi kluczowe znaczenie ma więc ustalenie, czy nastąpiła „utrata mocy obowiązującej” zaskarżonego aktu normatywnego, w szczególności zaś wskazanego w skardze konstytucyjnej przepisu. Zgodnie bowiem z art. 39 ust. 1 pkt 3 ustawy o TK, Trybunał umarza postępowanie na posiedzeniu niejawnym, jeżeli akt normatywny w zakwestionowanym zakresie utracił moc obowiązującą przed wydaniem orzeczenia. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wielokrotnie wyrażono pogląd, że samo uchycenie przepisu, który jest przedmiotem kontroli nie stanowi jeszcze przesłanki wystarczającej dla uznania, że nastąpiła utrata jego mocy obowiązującej. Uchylony przepis należy bowiem traktować jako jeszcze obowiązujący, jeżeli nadal możliwe jest jego zastosowanie do jakiegokolwiek sytuacji z przeszłości, teraźniejszości lub przyszłości (wyroki z: 5 stycznia 1998 r., sygn. akt P 2/97; 18 listopada 1998 r., sygn. akt SK 1/98; postanowienie z 17 listopada 2004 r., sygn. akt SK 54/03).

Należy zatem przyjąć, że rzeczywistym przedmiotem zaskarżenia w niniejszej sprawie jest – wywiedziona z treści art. 394¹ k.p.c. – norma prawna wyłączająca możliwość zaskarżenia postanowienia w przedmiocie kosztów procesu, w sytuacji kiedy sąd drugiej instancji orzeka o nich po raz pierwszy. Norma ta utraciła moc obowiązującą z dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej. Artykułowi 394¹ k.p.c. zostało nadane nowe brzmienie, które spełnia standard konstytucyjny określony m.in. w wyroku z 27 marca 2007 r. (sygn. akt SK 3/05).

W tym kontekście warto także nadmienić, że ustawa nowelizująca nie zawiera żadnych przepisów intertemporalnych, które pozwoliłyby określić wpływ modyfikacji art. 394¹ k.p.c. na „sprawy w toku”. W doktrynie prawa i orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że ze względu na brak w polskim ustawodawstwie kodeksu prawa międzyczasowego, ogólne reguły intertemporalne powinny być rekonstruowane z art. XV § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 297 ze zm., dalej p.w. k.p.c.). Sytuacja taka ma miejsce zwłaszcza wówczas, gdy wprowadzając

konkretne zmiany, ustawodawca nie dostarcza dyrektyw w tym zakresie (por. uchwała SN z 17 stycznia 2001 r., sygn. akt III CZP 49/00; uchwała SN z 8 kwietnia 1986 r., sygn. akt III CZP 13/86; wyrok SN z 9 lipca 2003 r., sygn. akt IV CKN 320/01; a także K. Mikoda, K. Osajda [w:] *Prawo intertemporalne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego*, red. E. Łętowska, Warszawa 2008, s. 163). Przykładowo w postanowieniu z 24 czerwca 1999 r. (sygn. akt I CKN 269/99), Sąd Najwyższy podkreślił prymat zasady bezpośredniego działania ustawy nowej w prawie procesowym, w myśl której zasada wyrażona w art. XV p.w. k.p.c., nakazująca, w razie zmiany ustawy w toku postępowania, dokonywanie kolejnych czynności według nowej ustawy, jest podstawową zasadą prawa intertemporalnego procesu cywilnego. Ponadto, przyjmuje się, że podstawą do przyjęcia zasady dalszego działania ustawy dawnej w prawie procesowym cywilnym może być tylko wyraźne postanowienie ustawodawcy w tym zakresie (uchwały SN z: 19 września 2002 r., sygn. akt III CZP 56/02; 22 października 2002 r., sygn. akt III CZP 61/01).

Oznacza to, że mimo iż w ustawie nowelizującej nie przewidziano przepisów intertemporalnych, zmiana art. 394¹ k.p.c. odnosi się również do toczących się postępowań (bezpośrednie działanie nowego prawa), a co za tym idzie także w tych sprawach będą miały zastosowanie przepisy umożliwiające zaskarżenie zażaleniem postanowienia w przedmiocie kosztów procesu, które nie były przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji.

Uwzględniając wcześniejsze rozważania należy stwierdzić, że zakwestionowana przez skarżącego treść normatywna (norma prawna), zawarta w art. 394¹ § 2 k.p.c., została dostosowana do wymagań konstytucyjnych poprzez nowelizację § 1 ww. przepisu. Tym samym zmaterializowały się przesłanki umorzenia postępowania, o których mowa w art. 39 ust. 1 pkt 3 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym. Ewentualna ocena celowości kontynuowania postępowania ze względu na konieczność „ochrony konstytucyjnych wolności i praw” (art. 39 ust. 3 ustawy o TK), w tym wolności i praw skarżącego, pozostaje w wyłącznej gestii Trybunału Konstytucyjnego. Mając to na uwadze, jeśli Trybunał nie przychylił się do wniosku Sejmu o umorzenia postępowania, w dalszej części pisma zostanie przedstawiona analiza zgodności zaskarżonego przepisu co do *meritum*.

II. Instancyjność postępowania

1. Przedmiot zaskarżenia i zarzuty skarżącego

1.1. Skarżący wnosi o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją art. 394¹ § 1 i § 2 k.p.c. w brzmieniu sprzed 22 maja 2009 r. Przepisy ten stanowiły, że:

„§ 1. Zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje na postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające skargę kasacyjną oraz skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

§ 2. W sprawach, w których przysługuje skarga kasacyjna, zażalenie przysługuje także na postanowienie sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, z wyjątkiem postanowień, o których mowa w art. 398¹, a także postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji”.

Początkowo kodeks postępowania cywilnego regulował tylko jedną wyjątkową sytuację, w której Sąd Najwyższy rozpoznawał zażalenie. Było ono dopuszczalne wyłącznie na postanowienie sądu II instancji odrzucające kasację (obecnie skarga kasacyjna). Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym, zażalenie przysługuje także na inne postanowienia, wymienione w art. 394¹ § 2 k.p.c. Są to postanowienia, które kończą postępowanie w sprawie, ale nie są postanowieniami w przedmiocie odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania, a także nie są postanowieniami wydanymi w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu I instancji. Ponadto zażalenie przysługuje tylko w sprawach, w których przysługiwałaby skarga kasacyjna. W sprawie skarżącego postanowienie o kosztach – które nie stanowi postanowienia kończącego postępowanie w sprawie – zostało wydane przez sąd apelacyjny, w związku z tym nie przysługuje od niego zażalenie do Sądu Najwyższego.

1.2. Jak już wspomniano treść zaskarżonego przepisu jest zbliżona do treści art. 393¹⁸ § 2 k.p.c., który utracił moc obowiązującą w dniu wejścia w życie ustawy z 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych.

Artykuł 393¹⁸ § 2 k.p.c. stanowił przedmiot kontroli Trybunału Konstytucyjnego w dwóch postępowaniach. W wyroku z 1 lutego 2005 r. (sygn. akt SK 62/03)

Trybunał orzekł o zgodności wskazanego przepisu z art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji. W postępowaniu tym Trybunał badał przepis w zakresie, w jakim dotyczył kontroli postanowienia o odrzuceniu apelacji. Natomiast w wyroku z 27 marca 2007 r. (sygn. akt SK 3/05) Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 393¹⁸ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia o kosztach procesu sądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji. Uznano wówczas, że: „Rozstrzygnięcie o kosztach postępowania powinno (...) podlegać weryfikacji niezależnie od kontroli samego wyroku w jego warstwie merytorycznej”. Norma kontrolowana wówczas przez Trybunał była tożsama z normą wskazaną w niniejszej skardze.

Przedmiotem kontroli konstytucyjności był także obowiązujący obecnie art. 394¹ § 2 k.p.c. W wyroku z 31 marca 2009 r. (sygn. akt SK 19/08), Trybunał stwierdził, że art. 394¹ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych wydanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest zgodny z art. 45 ust. 1 i art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

Na tle powyższego należy rozważyć, czy w rozpoznawanej sprawie nie zachodzi sytuacja, w której wydanie wyroku przez Trybunał Konstytucyjny jest niedopuszczalne z uwagi na zasadę *ne bis in idem*.

Wprawdzie kwestia braku możliwości zaskarżenia postanowienia w przedmiocie kosztów procesu, zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, była już przedmiotem orzekania przez Trybunał Konstytucyjny (sygn. akt SK 3/05), to należy zauważyć, że zasada *ne bis in idem* nie stoi na przeszkodzie kontroli konstytucyjności przepisu, jeśli badany był inny przepis, nawet o zbliżonej lub tożsamej treści. Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego: „(...) rozstrzygnięcie o konstytucyjności zakwestionowanej regulacji dotyczy bezpośrednio jednostki redakcyjnej, a więc przepisu lub przepisów, z których wyprowadzona została w drodze wykładni oceniana norma. Merytoryczne rozstrzygnięcie przez Trybunał Konstytucyjny problemu zgodności z Konstytucją zaskarżonej treści normatywnej, jest więc zawsze orzeczeniem o zgodności albo niezgodności z Konstytucją konkretnego, wskazanego we wniosku, pytaniu prawnym lub skardze konstytucyjnej, przepisu prawnego względnie całego aktu normatywnego. Nie odnosi się zatem i nie wywiera skutku w stosunku do innych

przepisów prawnych zawartych w tym samym lub innym akcie normatywnym, których normatywna treść jest zbliżona lub wręcz tożsama z tą, która była bezpośrednio przedmiotem oceny, wyrażonej w sentencji wyroku” (wyroki z: 9 listopada 2005 r., sygn. akt P 11/05; 22 maja 2007 r., sygn. akt SK 36/06).

Odnosząc się do wyroku z 31 marca 2009 r. (sygn. akt SK 19/08), należy stwierdzić, że brak jest tożsamości kontrolowanych norm. W sprawie o sygn. akt SK 19/08 kontroli została poddana norma odnosząca się do braku możliwości zaskarżenia postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych wydanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Natomiast w niniejszej sprawie skarżąca kwestionuje przepis art. 394¹ § 2 k.p.c. w zakresie dotyczącym postanowienia w przedmiocie kosztów. W związku z powyższym, w rozpoznawanej sprawie nie zachodzi przesłanka umorzenia postępowania ze względu na zbędność orzekania, z uwagi zna zasadę *ne bis in idem*, a tym samym nie zachodzą przeszkody do przeprowadzenia analizy merytorycznej.

Podsumowując: pomimo, iż Trybunał zajmował się już kwestią dotyczącą dopuszczalności zaskarzania postanowień w przedmiocie kosztów procesu, zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, nie zachodzą przesłanki do zastosowania zasady *ne bis in idem*. Niemniej, oceniając zgodność zaskarżonej regulacji należy uwzględnić stanowisko, jakie Trybunał zajął we wspomnianym wyroku z 27 marca 2007 r., w zakresie wyznaczonym ramami niniejszej skargi konstytucyjnej.

1.3. Zarzuty skarżącego zostały ograniczone do tego elementu normy wynikającej z art. 394¹ § 1 i 2 k.p.c., która uniemożliwia skuteczne zaskarżenie (zażaleniem) postanowienia o kosztach postępowania zawartego w orzeczeniu sądu drugiej instancji, ale wydanego w zakresie, w którym sąd ten orzekł o tych kosztach po raz pierwszy.

Kontrolowanemu przepisowi skarżący zarzuca niezgodność z art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji w zakresie, w jakim ogranicza on prawo do zaskarżenia postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy w wyroku przez sąd apelacyjny. Zdaniem skarżącego niezgodność ta polega na niedozwolonym wyłączeniu możliwości wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie kosztów procesu, w sytuacji, w której o kosztach postępowania we wszystkich instancjach orzeka sąd apelacyjny. W ocenie skarżącego pomimo,

iż sąd apelacyjny orzeka merytorycznie w sprawie jako sąd drugiej instancji, to jednak materialnie w zakresie kosztów postępowania we wszystkich instancjach sąd ten orzeka po raz pierwszy. Poprzestanie na formalnym spostrzeżeniu, że sąd apelacyjny jest sądem drugiej instancji, nie musi – zdaniem skarżącego – implikować wniosku, że w zakresie kosztów postępowania za wszystkie instancje sąd ten orzeka jako sąd drugiej instancji. Zdaniem skarżącego, rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów postępowania powinno zawsze podlegać kontroli instancyjnej.

2. Wzorce kontroli

Zarzuty skarżącego odnoszą się do braku możliwości zaskarżenia wydanego przez sąd orzeczenia, w związku z czym dotyczą naruszenia praw wynikających z art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji. W zakresie badania zgodności kwestionowanych regulacji ze wskazanymi artykułami Konstytucji, należy uznać, że zawarte w nich wzorce są ze sobą powiązane i stanowią odpowiednio, że: „każda ze stron ma prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżenia określa ustawa” oraz „postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne”.

Artykuł 78 Konstytucji – z jednej strony – stanowi, że każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a z drugiej strony – upoważnia ustawodawcę do określenia wyjątków od tej zasady oraz trybu zaskarżenia. O ile art. 78 gwarantuje generalne prawo do zaskarżania rozstrzygnięć wydawanych w pierwszej instancji we wszystkich postępowaniach prowadzonych przez organy władzy publicznej, o tyle art. 176 ust. 1 formułuje zasadę dwuinstancyjnego postępowania sądowego, obowiązującą w sprawach rozpoznawanych od początku do końca przez sądy (wyrok TK z 12 września 2006 r., sygn. akt SK 21/05). W art. 78 Konstytucji ustrojodawca posłużył się ogólnym sformułowaniem „zaskarżenie”, nie precyzując charakteru i właściwości środków prawnych służących urzeczywistnieniu prawa do zaskarżenia, co pozwoliło na objęcie zakresem tak traktowanego pojęcia rozmaitych, niekiedy specyficznych środków prawnych, których wspólną cechą jest umożliwienie stronie uruchomienia weryfikacji podjętych w pierwszej instancji orzeczenia bądź decyzji. Jak stwierdził Trybunał Konstytucyjny w wyroku o sygn. akt SK 11/99, „konstytucyjna kwalifikacja konkretnych środków zaskarżenia, pozostawionych przez prawodawcę do dyspozycji

strony, uwzględniać musi całokształt unormowań determinujących przebieg danego postępowania”, a „konstytucyjne prawo zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji stanowi bardzo istotny czynnik urzeczywistniania tzw. sprawiedliwości proceduralnej”. Trybunał podkreślił, że „niewątpliwie bardziej sprzyjający realizacji tej zasady jest model postępowania, w którym zaskarżenie rozstrzygnięcia może spowodować uruchomienie działania organu wyższej instancji. Sprzyja to bowiem zobiektywizowaniu i urealnieniu kontroli prawidłowości wydanych orzeczeń czy decyzji, co niewątpliwie stanowi przesłankę leżącą u podstaw prawa gwarantowanego w art. 78 zd. 1 konstytucji”. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału z art. 78 zdania pierwszego Konstytucji można zatem wywieść, skierowany do prawodawcy, postulat takiego kształtowania procedury, aby przewidziane w niej było (w miarę możliwości) prawo wniesienia przez stronę środka zaskarżenia. Omawiany przepis ma przy tym charakter ogólny i zamieszczony został w rozdziale drugim Konstytucji, poświęconym wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela, w części normującej środki ochrony wolności i praw. Z jego ujęcia wynika, że ma on zastosowanie zarówno do postępowania sądowego, jak i administracyjnego (wyrok TK z 3 lipca 2002 r., sygn. akt SK 31/01).

Artykuł 176 ust. 1 Konstytucji, odnoszący się do postępowania sądowego, stanowi, że „postępowanie to jest co najmniej dwuinstancyjne”. Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego stanowi jeden z istotnych elementów wyznaczających treść prawa do sądu. Wyjaśniając znaczenie tej zasady Trybunał Konstytucyjny zwracał uwagę na dostęp do sądu drugiej instancji oraz na odpowiednie ukształtowanie procedury, wskazując, że konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego zakłada w szczególności:

a) dostęp do sądu drugiej instancji, a co za tym idzie – przyznanie stronom odpowiednich środków zaskarżenia;

b) powierzenie rozpoznania sprawy w drugiej instancji – co do zasady – sądowi wyższego szczebla, a w konsekwencji nadanie środkowi zaskarżenia charakteru dewolutywnego;

c) odpowiednie ukształtowanie procedury przed sądem drugiej instancji, tak aby sąd ten mógł wszechstronnie zbadać rozpoznawaną sprawę i wydać rozstrzygnięcie merytoryczne.

Ustawodawca ma pewien zakres swobody regulacyjnej przy normowaniu postępowania przed sądem drugiej instancji, jednakże w sytuacjach objętych

zakresem gwarancji określonych w art. 176 ust. 1 Konstytucji ustawa nie może całkowicie zamykać dostępu do sądu drugiej instancji, ani też ustanawiać nieuzasadnionych ograniczeń, które nie odpowiadałyby wymogom określonym w art. 31 ust. 3 Konstytucji (wyrok TK z 12 września 2006 r., sygn. SK 21/05).

3. Analiza zgodności

3.1. Dla rozstrzygnięcia kwestii konstytucyjności w analizowanej sprawie znaczenie ma wskazanie charakteru prawnego orzeczenia sądu o kosztach procesu.

Należy przypomnieć, że Trybunał kilkakrotnie wypowiadał się odnośnie do charakteru rozstrzygnięcia w przedmiocie kosztów postępowania sądowego (wyroki z: 13 czerwca 2006 r., sygn. akt SK 54/04; 31 marca 2009 r., sygn. akt SK 19/08). W orzeczeniach tych wyraził pogląd, zgodnie z którym: „Postanowienie o kosztach postępowania, chociaż stanowiące konieczny element rozstrzygnięcia sprawy przez sąd, nie jest elementem materialnym wyroku rozstrzygającego spór prawny. Postanowienie o kosztach nie jest elementem aktu sądowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości, lecz czynnością konsekwentną, stanowiącą konsekwencję rozstrzygnięcia merytorycznego w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości (choć jest czynnością z zakresu ochrony prawnej). Trybunał pragnie zwrócić uwagę, że orzeczenie o kosztach jest czynnością akcydentalną wobec rozstrzygnięcia o istocie sprawy, a koszty postępowania nie stanowią samoistnej sprawy”.

Istotę rozstrzygnięcia o kosztach procesu Trybunał zaakcentował także w cytowanym już wcześniej wyroku z 27 marca 2007 r. (sygn. akt SK 3/05). Jego zdaniem: „Postępowanie w zakresie kosztów procesu jest niewątpliwie postępowaniem akcesoryjnym w stosunku do postępowania głównego (...) Rozstrzygnięcie o kosztach następuje dopiero w orzeczeniu kończącym sprawę w instancji (za niedopuszczalne uważa się orzekanie o kosztach procesu wcześniej”.

Postanowienie w przedmiocie kosztów postępowania należy odróżnić od postanowienia w przedmiocie zwolnienia od kosztów sądowych. Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie podkreśla odmienny charakter tych instytucji. Jak wspomniano powyżej rozstrzygnięcie o kosztach procesu ma wprawdzie charakter akcesoryjny wobec postępowania głównego i nie stanowi odrębnej sprawy w rozumieniu art. 45 Konstytucji, ale jednak stanowi istotny i konieczny element

całościowego rozstrzygnięcia sprawy głównej. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału: "Rozstrzygnięcie o kosztach procesu dotyczy konstytucyjnych praw materialnych podmiotów prywatnych, dotykając bezpośrednio podstawowych interesów majątkowych stron". Natomiast rozstrzygnięcie w przedmiocie zwolnienia od kosztów procesu nie dotyczy bezpośrednio praw materialnych. Trybunał stoi na stanowisku, że rzutuje ono natomiast na możliwość korzystania z jednej z konstytucyjnych gwarancji tych praw a mianowicie prawa do sądu. Rozstrzygnięcie to nie tylko nie stanowi odrębnej sprawy w rozumieniu konstytucji, ale nie jest nawet elementem rozstrzygnięcia kończącego sprawę. Ma ono także charakter „służebny” wobec postępowania merytorycznego a samo w sobie nie jest sprawą w rozumieniu konstytucji, a jedynie jedna z czynności podejmowanych w ramach tej sprawy. Brak podobieństwa pomiędzy tymi instytucjami przesądził o odmienności rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 19/08 – która dotyczyła postanowienia dotyczącego zwolnienia od kosztów sądowych – gdzie orzeczono zgodność kontrolowanej normy z Konstytucją i sprawie SK 3/05 – odnoszącej się do postanowienia w przedmiocie kosztów – w której Trybunał wskazał na niekonstytucyjność regulacji. Argumentacja przedstawiona przez Trybunał w sprawie SK 3/05 pozostaje aktualna na tle niniejszej sprawy.

3.2. Zgodnie z art. 176 ust. 1 Konstytucji do postępowania dotyczącego kosztów procesu odnosi się zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego. Pośrednio wynika z niej konieczność umożliwienia stronom postępowania zaskarżenia orzeczenia o kosztach, w zakresie, w jakim jest to (materialnie) pierwsze orzeczenie w tej kwestii. Należy więc uznać, że orzeczenie w przedmiocie kosztów postępowania w zakresie, w którym jest pierwszym orzeczeniem w sprawie tychże kosztów, podlega kontroli instancyjnej jako orzeczenie sądowe objęte gwarancjami wynikającymi z art. 176 ust. 1 Konstytucji. Trybunał wielokrotnie zwracał uwagę, że literalne ujęcie dyspozycji art. 176 ust. 1 Konstytucji ma postać dyrektywy generalnej i dotyczy ogółu (całej klasy) postępowań sądowych, bez konstytucyjnego rozróżnienia, czy postępowanie sądowe (i zapadające w nich orzeczenia) odnoszą się do rozstrzygnięcia o *meritum* sprawy sądowej, czy też dotyczą rozstrzygnięcia (orzekania) o kosztach postępowania. W odróżnieniu od bardziej ogólnego – bo odnoszącego się do różnego typu postępowań przed organami władzy publicznej – art. 78 Konstytucji, unormowanie art. 176 ust. 1 Konstytucji nie zawiera zwrotu

„wyjątki od tej zasady określa ustawa”. W tej sytuacji z brzmienia art. 176 ust. 1 Konstytucji wynika domniemanie dwuinstancyjności postępowania i orzekania w postępowaniu sądowym, z czego nie zostało wyłączone orzekanie o kosztach procesu. Natomiast dopuszczalność ustawowego ustanowienia wyjątków od zasady zaskarżania orzeczeń pierwszoinstancyjnych przewidziana została w art. 78 ust. 2 Konstytucji, nie dotyczy ona jednak postępowań sądowych, objętych dyspozycją art. 176 ust. 1 Konstytucji (jako *lex specialis* w stosunku do art. 78 Konstytucji; por. np. wyroki z: 27 marca 2007 r., sygn. akt SK 3/05; 31 marca 2009 r., sygn. akt SK 19/08).

W analizowanej sprawie należy zauważyć, że wydane postanowienie o kosztach postępowania było materialnie pierwszym orzeczeniem i mogło być wydane tylko przez sąd apelacyjny w orzeczeniu końcowym. Rozstrzygnięcie o kosztach zapada zawsze w formie postanowienia, które zamieszczane jest w sentencji orzeczenia. W orzeczeniu takim zasądza się oznaczoną kwotę, wzajemnie znosi koszty lub oddala żądanie w przedmiocie kosztów. Kolejne postanowienia o kosztach w orzeczeniach kończących sprawę w instancji dotyczą innego zakresu. W cytowanym wyroku w sprawie SK 3/05 Trybunał podkreślił, że: „W zakresie orzekania o kosztach za sąd pierwszej instancji należy uznać ten sąd, który orzekł o zwrocie kosztów w danym zakresie po raz pierwszy. W niniejszej sprawie sąd apelacyjny, formalnie sąd drugiej instancji, o kosztach procesu ostatecznie za wszystkie instancje (w tym i o kosztach postępowania przed Sądem Najwyższym) orzekał po raz pierwszy. Takie rozstrzygnięcie o kosztach postępowania powinno – w ocenie Trybunału Konstytucyjnego – podlegać weryfikacji niezależnie od kontroli samego wyroku w jego warstwie merytorycznej”.

Biorąc pod uwagę powyższe, a przede wszystkim treść wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 27 marca 2007 r. (sygn. akt SK 3/05), odnoszącą się do braku możliwości zaskarżenia postanowienia w przedmiocie kosztów wydanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, należy uznać, że kwestionowane regulacje naruszają zasady wynikające z art. 78 ust. 1 i art. 176 Konstytucji.

3.3. Podsumowując: należy podzielić zastrzeżenia skarżącego w odniesieniu do art. 394¹ § 1 i 2 k.p.c. jednakże w brzmieniu tych przepisów obowiązującym przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej. W świetle dokonanych ustaleń należy stwierdzić, że art. 394¹ § 2 k.p.c. – w zakresie, w jakim wyłącza możliwość wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie kosztów postępowania zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji – jest **niezgodny** z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

MARSZAŁEK SEJMU

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'B. Komorowski', with a large, stylized loop at the end.

Bronisław Komorowski